

Op weg naar Kerbala

Waar blijft de vrije vrouw?

**Resistance and Remembrance.
History-Telling of the Iraqi Shi'ite
Arab Refugee Women and their
Families in The Netherlands
Tayba Hassan Al Khalifa Sharif
Proefschrift UVA, Faculteit
Geesteswetenschappen, februari 2003**

Achtergronden bij het nieuws. Dit proefschrift komt als geroepen. Terwijl ik begin te snuffelen aan Tayba Hassan Al Khalifa Sharif, valt er een bommenregen op Irak. Een week later - ik ben nog wat huiverig door de zelfingenomenheid waarmee de schrijfster zich presenteert in het eerste hoofdstuk - tonen de Amerikanen zich teleurgesteld over het geringe enthousiasme dat hen in Basra ten deel valt. Hoe dieper ik in dit proefschrift duik, hoe meer het me grijpt, blijft bezighouden en hoe beter ik het nieuws over Irak kan volgen. Totdat ook ik opgetogen de pelgrimstocht van de Iraakse sji'ieten naar Kerbala *live* op televisie zie. Een tocht die meer dan een kwart eeuw niet gelopen mocht worden van Saddam Hussein.

De schrijfster heeft vijftig levensverhalen van sji'itische Iraakse vrouwen verzameld en geanalyseerd. Verhalen over de onderdrukking van de sji'ieten door het Baath-regime van Saddam Hussein. Verhalen over de oorlog tussen Iran en Irak, over de mislukte opstand van maart 1991, over het verblijf van deze vrouwen in het Saoedische vluchtelingenkamp Rafha en over hun permanente ballingschap in Nederland.

Je leest het zo vaak, zo snel: wereldwijd zijn er 35 miljoen mensen op de vlucht voor oorlog en onderdrukking. Wie de betekenis van 'onderdrukking' echt eens tot zich wil laten doordringen, moet zeker dit proefschrift lezen. Hoewel de directe onderdrukking vaak in eerste instantie tegen de mannen, de zonen, de broers van vrouwen was gericht, werden vrouwen allesbehalve gespaard. Een echtgenoot in de gevangenis betekende steevast ontslag voor zijn vrouw en een sociaal isolement: de veiligheidsdiensten zorgden ervoor dat niemand op bezoek durfde bij een vrouw die haar man om 'politieke redenen' miste. Een vrouw vertelt hoe ze een gat in de muur maakte om toch haar buurvrouw in het geheim te kunnen ontmoeten. Dat vrouwen ook verantwoordelijk werden gehouden voor de 'misdaden' van hun echtgenoten, gaf hen een belangrijker positie dan zij eerder hadden; zij kregen politieke betekenis. De onderdrukking van deze vrouwen had een heel ander effect dan het regime beoogde: de vrouwen werden steeds zelfbewuster en gingen actiever participeren in de maatschappij.

Vele 'verdwijningen' zijn nog altijd niet opgelost. Soheir, een van de geïnterviewden, vertelt dat haar man in de stad Najaf werd 'gevraagd' zich aan te sluiten bij de Baath-partij:

' (...) We besloten toen om onmiddellijk naar Basra te gaan. We lieten ons huis in exact dezelfde staat achter als het was, om geen argwaan te wekken. We namen niets mee, behalve

mijn goud en wat eten voor onderweg. Voordat we in de auto konden stappen, kwamen er twee mensen van de veiligheidsdienst naar ons huis. Mijn man zei dat ik met de kinderen het huis in moest gaan. We stonden bij de deur en zagen hoe de politie mijn man sloeg. (...) Mijn man zei dat we de stad moesten verlaten. Hij zwaaide en zei dat hij terug zou komen. Dat heeft hij niet gedaan. Er zijn nu twintig jaar voorbij. Ik wachtte op hem in Basra, ik wachtte op nieuws. Dat kwam er niet. Hij verdween. We zochten hem in elke gevangenis, op elk kantoor van de veiligheidsdienst, in elk ziekenhuis in Irak. We weten nog steeds niet of hij leeft of niet.'

Naast de algemene onderdrukking hadden de sji'itische vrouwen in Irak ook te maken met vrouwspecifieke onderdrukking. Als martelmethodes was 'verkrachting' voor vrouwen een levensgroot en reëel gevaar. Toen Saddam in 1979 aan de macht kwam, vaardigde hij decreet na decreet uit tegen de vrouwen. Zo bepaalde hij dat elk vrouwelijk familielid van een deserteur gevangen gezet moest worden. Het werd Iraakse vrouwen verboden om met niet-Iraakse mannen te trouwen en vrouwen die 'misdaden tegen de eer' hadden begaan, moesten geëxecuteerd worden. Ook als sji'ieten hadden de vrouwen nog met specifieke decreten te maken; zo moesten mannen en vrouwen die getrouwd waren met iemand die Iraanse wortels had, scheiden. De zogenaamde Iraanse echtgenoot – ook als de familie al eeuwen in Irak woonde, waren de Iraanse voorouders een bezwaar – werd gedeporteerd naar Iran. Daar waren de sji'ieten bepaald niet welkom omdat ze door de Iraanse autoriteiten als 'Iraakse vijanden' werden gezien.

Doordat de mannen vaak aan het front moesten vechten, 'verdwenen' waren of gevangen zaten, kregen de vrouwen een andere sociale positie in het gezin en de familie. Zij werden verantwoordelijk voor het gezins-inkomen en moesten zelf alle beslissingen nemen. Als zo'n afwezige man dan toch nog levend thuis kwam, moest iedereen zich uiteraard weer in

een nieuwe sociale positie wringen. Kinderen die hun vader jarenlang hadden gemist, accepteerden zijn gezag niet meer. Zonder enige notie te geven van de stereotypie in het gedrag, verhaalt de schrijfster over de 'sterke rol' van vredesduif die veel vrouwen dan gingen spelen omdat hun man, gefrustreerd en agressief door de vele ellende, niet te genieten was.

De positie van de vrouwen verandert opnieuw ingrijpend als een groep van 35.000 sji'ieten in de Saoedische woestijn gedropt wordt. Hoewel de Amerikanen de volksoptocht in de nadagen van de Koeweitoorlog zeer aangemoedigd hadden en de sji'ieten een veilig heenkomen naar de Verenigde Staten beloofden na het mislukken van die opstand, verbleven de sji'ieten jarenlang in het vluchtelingenkamp Rafha. De auteur werkte overigens tussen 1992 en 1995 voor de VN-vluchtelingenorganisatie UNHCR in dat kamp.

De vrouwen moesten zich in Rafha onderwerpen aan de Saoedische regels en wetten. Grofweg samengevat: ze moesten binnen blijven, zich nergens mee bemoeien en ze mochten zich op geen enkele manier manifesteren. Helaas geeft de schrijfster geen duidelijk beeld van wat dat betekende voor de onderlinge verhoudingen in de gevluchte gezinnen.

Hoewel de voorzieningen in het kamp 'voorbeeldig' waren, was Rafha een gevangenis. Het kamp was afgezet met dikke rollen prikkeldraad en de vluchtelingen mochten er niet uit. Het eerste jaar waren de ongetrouwde mannen nog gescheiden van de rest van de families. De Amerikanen vonden het risico te groot dat onder de mensen die zij zelf hadden opgeroepen om mee te vechten tegen Saddam Hussein, toch nog een enkele regeringssoldaat zat en namen niet de moeite om zich in deze kwestie te verdiepen. Toen de 10.000 mannen die apart in een kamp waren gezet zich na een jaar bij hun families mochten voegen, brak er opnieuw een 'sociale revolutie' uit. De mannen 'moesten een vrouw', dochters werden zo snel mogelijk 'uitgehuwelijkt' – al was wel de toe-

stemming van de aanstaande bruid noodzakelijk, de familie had op z'n minst een krachtige stem – om te voorkomen dat ze ten prooi vielen aan nog loslopend wild. Er volgden vele huwelijken en vele scheidingen door de overhaaste beslissingen. De schrijfster meldt dat de kans op een succesvol huwelijk aanzienlijk groter was als *de familie* van de bruid de aanstaande bruidegom goed kende. Dit soort terloopse ontkenningen van de vrouwelijke onafhankelijkheid, sluipen wat mij betreft te vaak in dit proefschrift. Gaandeweg kreeg ik het gevoel dat de schrijfster hier en daar lijdt aan overidentificatie met haar geïnterviewden. Zoals ze zelf schrijft, voelt ze zich vanuit haar eigen culturele achtergrond zeer verwant met de vrouwen en ik geloof haar blind als ze zegt dat ze daardoor culturele blunders wist te voorkomen en gemakkelijker een vertrouwensband wist te kweken met de geïnterviewden. Jammer dat ze daarbij niet ingaat op de negatieve aspecten van zo'n verbondenheid. Dit stoorde me opnieuw in het hoofdstuk waarin ze ingaat op de positie van de sji'itische vrouwen in Nederland. Mannen en vrouwen hebben in Nederland, net zoals vroeger in Irak, vrijwel tegengestelde 'kledingcodes'. Vrouwen kleden zich binnenshuis gemakkelijk, dragen daar geen hoofddoek, buiten gaan ze gekleed in een alles verhullend zwart gewaad, de *abaya*. De mannen dragen buiten westerse kleding en trekken thuis de vertrouwde traditionele kleding aan. Dit verschil in kledinggewoontes heeft een onmiskenbaar effect op integratie in de Nederlandse samenleving. Nog afgezien van de meesmuilende blikken op straat, wil bijna geen enkele werkgever een vrouw aannemen die volgens de sji'itische tradities is gekleed. Ik vind dat niet zo gek. Ik zou het geloof ik even vervelend vinden als mijn collega zich in haar bikini achter haar bureau zou nestelen als wanneer zij zo'n 'ik-heb-iets-prachtigs-te-verbergen-jurk' zou dragen. Beide zouden ervoor zorgen dat hun lichaam mijn aandacht trekt, in plaats van hun werk. En zoals ik het heel normaal vind om voordat ik in Khartoum een

vluchtelingenkamp bezoek, even te informeren naar de kledinggewoontes, zo verwacht ik van mijn collega's dat zij zich aan bepaalde codes houden. Ik zou het interessant gevonden hebben als de schrijfster ook voor deze keerzijde van de integratiehindernissen oog had getoond.

Deze, ongetwijfeld zeer cultureel bepaalde, ergernissen wegen niet op tegen de schat aan gegevens die de schrijfster heeft weten los te weken bij haar geïnterviewden. Er zijn vele interessante artikelen te schrijven over dit proefschrift en ik hoop nog vaak van Tayba Hassan Al Khalifa Sharif te horen.

Carla van Os, Stichting Vluchteling
www.vluchteling.org